

آسیب‌شناسی مدیریت خدمات فرهنگی در تاجیکستان

سراج‌الدین کامل‌اف

استاد اقتصاد دانشگاه ملی تاجیکستان

غلامرضا اسدی کرد*

دانشجوی دکتری رشته مدیریت، دانشکده اقتصاد و اداره دانشگاه ملی تاجیکستان

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۰۳/۲۳ - تاریخ تصویب: ۱۳۹۵/۰۹/۱۴

چکیده

خدمات فرهنگی به‌عنوان بخشی از خدمات اجتماعی و بر اساس تجربه داخلی و خارجی از نظر تأثیر آن بر جامعه، نشان‌دهنده عنصری درخور توجه از توسعه ملی است. در این مطالعه وضعیت خدمات فرهنگی تاجیکستان با شاخص‌های مربوط به فضاهای فرهنگی و هنری و میزان دسترسی به آن‌ها بررسی می‌شود. مقایسه رشد یک دوره زمانی و چگونگی تغییرها در ارائه خدمات فرهنگی به شناخت بهتری از مدیریت خدمات فرهنگی در تاجیکستان کمک می‌کند. میزان دسترسی، بهره‌برداری و کیفیت ارائه خدمات و فعالیت‌های فرهنگی و هنری با توجه به نیازهای جامعه و نیز استانداردهای مدنظر در این مورد نقش مهمی ایفا می‌کند. در تاجیکستان چند نوع فعالیت و خدمت فرهنگی وجود دارد که به‌عنوان شاخص‌های ارزیابی میزان و کیفیت رشد و توسعه آن‌ها متأثر از شیوه مدیریت فرهنگی و نحوه ارائه آن‌ها است از جمله: کتابخانه‌های عمومی، مجتمع‌های فرهنگی و هنری، سالن‌های سینما، سالن‌های تئاتر، نمایش و موسیقی، موزه‌ها و چاپ کتاب، مجله و روزنامه. این نوشتار تلاش دارد تا با بررسی این شاخص‌ها در نهایت برای ارتقا و توسعه با توجه به نگاه ملی و بین‌المللی و چالش‌های پیشرو راه‌کارهایی پیشنهاد دهد. روش تحقیق مبتنی است بر مشاهده بخش‌هایی از فعالیت‌های فرهنگی و هنری، بررسی داده‌های منابع رسمی، انجام مصاحبه با کارشناسان. این مطالعه بیانگر آن است که عملکرد دستگاه فرهنگی و هنری تاجیکستان پاسخی اندک به نیاز امروز جامعه است.

کلیدواژه‌ها

آسیب‌شناسی، تاجیکستان، خدمات فرهنگی، رشد، مدیریت.

مقدمه

اهمیت مطالعه مدیریت خدمات در حوزه فرهنگ با توجه به رویکردی منطقی، نظام‌مند و مبتنی بر تحلیل علمی به آن معنا است که در این زمینه به بررسی جامع مسائل و روند رشد خدمات در حوزه فرهنگ و کشف روابط بین عناصر تشکیل‌دهنده آن نیاز است. خدمات فرهنگی، به‌عنوان بخشی از خدمات اجتماعی و بر اساس تجربه داخلی و خارجی، از نظر تأثیر آن بر جامعه نشان‌دهنده عنصری درخور توجه از توسعه ملی است. در شرایط کنونی توسعه اجتماعی و اقتصادی در جمهوری تاجیکستان، استفاده مؤثر از خدمات فرهنگی و تقویت تعامل با مجموعه فرهنگی کشور ضرورتی راهبردی است.

مدیریت خدمات فرهنگی و نظام اداره فرهنگ در تاجیکستان به‌شدت متمرکز و متشکل از عناصر و اجزای رسمی و غیررسمی کنترل شده است. براساس قانون فرهنگ، مسئولیت سیاست‌گذاری و مدیریت امور فرهنگی و هنری بر عهده رهبری سیاسی کشور است. داده‌های این سیستم بیشتر در پی برآوردن انتظاراتها و خواسته‌های دولت، مجامع قانونی، کارکنان و سایر سازمان‌ها است. به‌همین دلیل ستانده‌های آن که باید توسعه کمیت و کیفیت زندگی فرهنگی و اجتماعی باشد، به‌دلیل حرکت در مسیر دولت-ملت شدن بیشتر در جهت انسجام و وحدت ملی با اتکا به میراث فرهنگی بوده و دارای ماهیتی سازمانی فرایندی در عملکرد است. در این نوع مدیریت، کمتر به وجود رویکرد اجتماعی در کارکردها، نقش‌ها و فعالیت‌های سازمانی توجه شده است.

آسیب‌شناسی چنین نظامی از راه ارزیابی و اندازه‌گیری عملکرد و شاخص‌های فعالیتی، تلاشی نظام‌مند است برای دانستن اینکه خدمات فرهنگی دولتی در تاجیکستان تا چه حد جواب‌گوی نیازهای مردم بوده و توانایی دولت در برآورده کردن نیازهای فرهنگی تا چه اندازه است. با این رویکرد، نوشتار حاضر با دنبال کردن هدف اصلی خود یعنی آسیب‌شناسی دستگاه فرهنگی تاجیکستان، وضع موجود و تبیین و تحلیل روند رشد مهم‌ترین فضاها، کالبدی و فعالیت‌های بخش فرهنگ و هنر را بررسی می‌کند و می‌کوشد به پرسش اصلی نوشتار پاسخ دهد که چگونگی دسترسی و رشد خدمات فرهنگی از راه شاخص‌های عملکردی است. این نوشتار تشکیل شده است از: چکیده، مقدمه در اهمیت و ابعاد مسئله، ادبیات و مبانی نظری پژوهش، روش پژوهش، اطلاعات و داده‌های پژوهش، تجزیه و تحلیل اطلاعات، نتیجه‌گیری و فهرستی از پیشنهادهای عملی برای شکل‌گیری و توسعه خدمات فرهنگی در تاجیکستان.

کاربرد مفاهیم

کاربرد دقیق مفهوم فرهنگ چنان‌که امروزه در علم به‌کار می‌رود همراه با تعریف آن با ادوارد برنت تایلور^۱ آغاز می‌شود. وی در نخستین تعریف رسمی از فرهنگ می‌گوید: «فرهنگ یا تمدن... کلیت درهم‌تنیده‌ای است شامل دانش، دین، هنر، قانون، اخلاقیات، آداب و رسوم و هرگونه توانایی و عادت‌هایی که آدمی همچون هم‌نوعی^۲ از جامعه به‌دست می‌آورد» (Ashoori, 2010: 47). برونیسلاو مالینوفسکی^۳ می‌گوید: «فرهنگ کلیت (مجموعه‌ای است) از ابزارها و کالاهای مصرفی، منشورهای ارگانیک که تنظیم امور گروه‌های مختلف اجتماع، اندیشه‌ها، هنرها، اعتقادات و آداب و رسوم درون آن جای می‌گیرند... در هر حال بخشی از آن مادی، بخشی انسانی و بخشی معنوی است» (Malinowski, 2005: 54).

تعریف‌های بسیاری برای خدمات ارائه شده است که همه آن‌ها وجوه مشترکی مانند ناملموس بودن و مصرف آنی آن را در بر می‌گیرند. از نگاه جیمز بریان کوپین^۴ و دیگران بخش خدمات شامل همه فعالیت‌های اقتصادی می‌شود که خروجی آن کالا یا سازه‌ای فیزیکی نیست، به‌طور معمول در همان زمان تولید مصرف می‌شود و ارزش افزوده را به شکل‌های مختلف مانند راحتی، سرگرمی، به‌موقع بودن، آسایش یا بهداشت، خلق می‌کنند که برای اولین خریدار لزوماً ناملموس است (Fitzsimons and Fitzsimons, 2003: 8).

بنابراین تعریف، خدمات فرهنگی، خدماتی است که با هدف تأمین نیازها و یا علایق فرهنگی ارائه می‌شوند و خود معرف کالاهای مادی نبوده‌اند و این خدمات برنامه‌ای و خدمات رسانه‌ای را شامل می‌شود: خدمات برنامه‌های مانند اجرای برنامه‌های تئاتر و ارکسترهای موسیقی و سیرک و...، نشر، خبر، ارتباطات، معماری و خدمات رسانه‌ای مانند دوبله کردن و توزیع فیلم و برنامه‌های رادیویی تلویزیونی و رسانه‌های خانگی و تمام خدمات پشتیبان تولید کالاهای فرهنگی، مانند چاپ، کپی‌سازی، نمایش فیلم، خدمات کابلی، ماهواره‌ای و آرشیو. فعالیت فرهنگی در هر سطح و از هر نوعی که باشند در قالب محصول عینی یا فیزیکی مانند کتاب، فیلم، روزنامه که کالای فرهنگی نامیده می‌شود یا در قالب محصول ذهنی یا غیرملموس (غیرمادی) مانند آموزش نویسندگی که خدمات نامیده می‌شود، نمود می‌یابند (Peacock and Rizzo, 1997: 161).

-
1. Edward Burnett Tylor
 2. Member
 3. Bronislaw Malinowski
 4. James Brian Quinn

جنبه‌های نظری

درک پیچیدگی مدیریت فرهنگی و هنری و ایجاد ارتباط میان مسائل مدیریت عمومی و مدیریت فرهنگی از راه تلفیق فرهنگ، هنر، مدیریت، نظریه و عمل به کسانی که خواستار به‌دست آوردن دانش لازم برای اداره سازمان فرهنگی هستند کمک شایانی خواهد کرد. مدت‌ها پیش از به‌کارگیری رویکرد علمی نسبت به مدیریت عمومی، کارآفرینی فرهنگی روندی تثبیت شده بود. تاریخ هنر در زمینه مدیریت مبتکرانه سازمان‌های هنری نمونه‌های خوبی به ما می‌دهد. بیشتر تولیدات فرهنگی به چارچوب سازمانی نیاز دارند و پیشینیان ما از این مسئله آگاه بودند. مدت‌ها پیش از آنکه ما ضرورت درک و پژوهش مدیریت فرهنگی را تشخیص دهیم، آن‌ها نخستین موزه‌ها، گروه‌های اولیه موسیقی و تئاتر، سالن‌های تئاتر، جشنواره‌ها، استودیوها و مدرسه‌های هنری را تأسیس و مدیریت کردند. در پس نقاشی بر صخره‌های ما قبل تاریخ، نخستین گام برای تقسیم نیروی کار و هماهنگی بوده است (Hagoort, 2011: 22).

هدف «مطالعات فرهنگ» و تحولات گسترده نظری متوجه این مسئله بوده که بدانند فرهنگ، تولید اجتماعی معناها و آگاهی‌ها را چگونه باید فی حد ذاته و در ارتباط با اقتصاد، تولید و سیاست، روابط اجتماعی مشخص ساخت و به درک درستی از این مجموعه رسید (Pahlevan, 2003: 533, 519-522). ترنر^۱ می‌گوید: روش کارشناسان این حوزه تجزیه و تحلیل «بیوگرافی تولید فرهنگی» از راه تمرکز بر «تیین کامل تعداد جریان‌های متمایزی است که تعاملشان به نتایج عینی دست می‌یابد» (Turner, 2003: 227-228). پیر بوردیو^۲ نظریه «واسطه‌گری فرهنگی» را در اشاره به مشاغل تولید محصولات و خدمات هنری به‌کار می‌برد و بر اهمیت کارکنان این بخش در پرکردن فضای بین تهیه‌کننده و مصرف‌کننده یا هنرمند و مخاطب تأکید می‌کند (Bourdieu, 1986: 359).

بدین ترتیب دو عامل در اینجا اهمیت می‌یابد: دسترسی و مشارکت. مفهوم توسعه فرهنگی با این دو ویژگی سروکار دارد و می‌خواهد چارچوب‌هایی تنظیم کند که به تحقق دو حوزه یادشده در زمینه‌های مشخص یاری رساند (Pahlevan, 2003: 129). افزایش مشارکت در زندگی فرهنگی و ارتقای جایگاه معنوی افراد و گروه‌های مختلف در فرهنگ نیز جزو حیطه اصلی حقوق فرهنگی است. در این بعد، افراد به‌دنبال معنابخشی بیشتر در زندگی هستند (Cuche, 2006: 7).

1. Graeme Turner
2. Pierre Bourdieu

گزارش سازمان ملل با عنوان «شاخص توسعه انسانی»^۱ که همه ساله، میان کشورهای جهان انجام می‌شود به شناخت میزان رشد و رکود کشورهای جهان کمک شایانی می‌کند. شاخص توسعه انسانی، معیاری نسبی برای سنجش امید به زندگی، سواد، چگونگی و سطح آموزش و به شکل کلی، میزان استانداردهای زندگی در جوامع بشری است. از این آمارها می‌توان برای سنجش توسعه‌یافتگی کشورها و تأثیر سیاست‌ها بر استانداردهای زندگی استفاده کرد. در گزارش توسعه انسانی، کشورها را بر اساس میزان شاخص توسعه انسانی به گروه‌های کشورهای با توسعه انسانی بسیار زیاد، کشورهای با توسعه انسانی زیاد، کشورهای با توسعه انسانی متوسط و کشورهای با توسعه انسانی کم تقسیم می‌کنند.

تاجیکستان در میان کشورهای با توسعه انسانی متوسط، با داشتن شاخص توسعه انسانی برابر ۶۲۴ درصد، رتبه ۱۲۹ را در بین ۱۸۸ کشور در سال ۲۰۱۵ داشت. در این رده‌بندی تاجیکستان، بهتر از کشورهایمانند هندوستان، هندوراس و بوتان و پس از کشورهای مراکش، نامیبیا و گواتمالا قرار گرفته است. بر اساس همین گزارش، نروژ در رتبه یکم جدول و نیجریه در رتبه آخر، یعنی ۱۸۸ جای می‌گیرند (Центр Гуманитарных Технологий, 2015).

در بررسی حوزه فرهنگ، دسترسی به مراکز فرهنگی، کتابخانه، تئاتر، سینما، موزه و... بخشی از رشد توسعه انسانی محسوب می‌شود. این عوامل نشان‌دهنده کمک مردم یک جامعه، آگاهانه یا ناخودآگاه به بهبود اوضاع خود است. در واقع بخشی از درجه توسعه کشور از روی همین شاخص‌ها بررسی می‌شود و زمانی که این شاخص‌ها افزایش یابد نشان‌دهنده ارتقا هویت و پیشرفت کشور است. تمهید امکان دسترسی و مشارکت همگانی، اوج عملکرد مدیریت در عرضه خدمات فرهنگی را نشان می‌دهد. با این پیش‌زمینه نسبت به فرهنگ و هنر، هدف ما بیان این مسئله است که چگونه می‌توان ارزیابی مناسبی از عملکرد مدیریت در بخش خدمات فرهنگی با موفقیت ارائه کرد. رشد سازمان‌ها همواره به‌عنوان یکی از مهم‌ترین موضوع‌ها در دنیا مطرح بوده است. بقا و موجودبودن سازمان، ابتکار و نوآوری در تغییرها، برخی از دلایلی هستند که نشان‌دهنده اهمیت رشد است.

عملکرد خدماتی دستگاه‌های فرهنگی از ابزارهای مناسب برای رشد و توسعه انسانی است. بنابراین مشکلی که در شرایط رشد آن به‌وجود آید، می‌تواند ناشی از عملکرد نامناسب مدیریت باشد. از این‌رو، شناسایی شاخص‌های رشد و نسبت‌های دسترسی و مشارکت همگانی مناسب‌ترین شیوه برای ارزیابی عملکرد بخش فرهنگ است. ارزیابی عملکرد با توجه

به توسعه بازارهای سرمایه از مهم‌ترین موضوع‌های درخور توجه سهامداران، اعتباردهندگان، دولت‌ها و مدیران است. سرمایه‌گذاران همواره تمایل دارند تا از میزان موفقیت مدیران در به‌کارگیری از سرمایه‌شان آگاهی یابند (Yahyazadehfar and Others, 2010: 115). الگوها و روش‌های متنوعی برای ارزیابی و اندازه‌گیری عملکرد با توجه به سازوکارها و منطق پشت هر یک ارائه شده است، اما به‌طور مشخص نمی‌توان در خصوص کاربرد یک الگو یا الگوهایی خاص در ارتباط با سازمانی معین، قضاوت کرد؛ بلکه آنچه تعیین‌کننده بهترین شیوه است، اقتضاهای مربوط است.

نوع و روش تحقیق

این پژوهش با توجه به موضوع و پرسش پژوهش رشد خدمات فرهنگی دستگاه فرهنگی تاجیکستان را بررسی می‌کند. از نظر نوع هدف، کاربردی است و می‌توان از نتایج آن در عمل در سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی سود جست. به‌لحاظ داده‌های پژوهش که با بررسی شاخص‌های ارزیابی عملکرد به منظور یاری‌دادن و اطمینان‌بخشی به فرایند تصمیم‌گیری از راه مصاحبه، مشاهده و بررسی اسناد، توصیفی است. برای مباحث نظری از کتاب‌ها، مقالات فارسی و خارجی استفاده شده است.

بیان مسئله و فرضیه پژوهش

از مهم‌ترین ابزارهای تعیین نقاط قوت و ضعف عملکرد، ارزیابی عملکرد سازمان‌ها است، این مهم با بررسی شاخص‌های ارزیابی عملکرد تجزیه و تحلیل می‌شود. در این مطالعه با استفاده از شاخص‌هایی که آوردیم، بر آنیم تا به این پرسش پاسخ دهیم که «نرخ رشد خدمات فرهنگی دستگاه‌های فرهنگی تاجیکستان به چه میزان قابلیت دسترسی را برای افراد جامعه فراهم می‌کند؟» فرضیه اصلی: «بین دسترسی به فضاها و خدمات فرهنگی با نرخ رشد آن‌ها در سازمان فرهنگی تاجیکستان تناسبی وجود ندارد.» در این زمینه فرضیه‌های فرعی عبارت‌اند از: ۱. بین نسبت‌های عرضه و دسترسی به فضاها و خدمات فرهنگی با نرخ رشد آن‌ها تناسبی وجود ندارد؛ ۲. بین نسبت‌های دسترسی و عرضه خدمات فرهنگی با نرخ رشد آن‌ها تناسبی وجود ندارد.

روش اندازه‌گیری متغیرهای پژوهش

تحلیل نتایج، اندازه‌گیری و آزمون فرضیه‌ها بنابر الگوی رشد توصیفی و مبتنی بر متغیرها، به این صورت محاسبه می‌شود:

متغیر وابسته: رشد خدمات فرهنگی

$$\text{Growth} = \frac{St - St-1}{St-1}$$

فعالیت سال جاری = St فعالیت سال قبل = St-1

متغیرهای مستقل: شاخص‌های ارزیابی عملکرد دستگاه فرهنگی تاجیکستان هستند که به دو گروه به این شرح تفکیک شده‌اند: الف) نسبت‌های دسترسی به فضاها و فرهنگی شامل: کتابخانه عمومی، موزه، سالن سینما، مجتمع فرهنگی و هنری، سالن‌های تئاتر حرفه‌ای، تالار اپرا و باله، تالار تئاتر و موسیقی؛ ب) نسبت‌های عرضه و حضور مراجعان شامل: بازدید از کتابخانه‌ها، بازدید از تئاتر، بازدید از موزه‌ها، مراجعان به سینما.

ارزیابی وضع موجود خدمات فرهنگی تاجیکستان

در حوزه قوانین، مهم‌ترین قانونی که در بخش فرهنگ، حکومت مطابق آن عمل می‌کند، «قانون درباره فرهنگ» است که سوم سپتامبر سال ۱۹۹۷ تصویب شد و حقوق فرهنگی جامعه و شکل کاربرد ارزش‌های فرهنگی را معین کرده است (Dadkhodayeva, 2010: 21). براساس این قانون، مسئولیت سیاست‌گذاری و مدیریت مسائل فرهنگی و هنری بر عهده رهبری سیاسی کشور است. زیرساخت‌ها و مهارت‌های مدیریتی لازم وجود دارد. همه قوانین‌ها و مقررات فرهنگی را مجلس عالی جمهوری تصویب می‌کند و به رئیس جمهور ارجاع می‌دهد تا پس از امضا برای اجرا به سازمان مربوطه ابلاغ شود. اجرای بخش وسیعی از سیاست‌های فرهنگی و خط‌مشی‌گذاری در خصوص قوانین مصوب به عهده وزارت فرهنگ است. وزارت فرهنگ و کمیته‌های اجرایی هر شهر و روستا، به ترتیب مدیریت چنین فعالیت‌هایی را در سطوح خرد و کلان بر عهده دارند (Министерство Культуры Республики Таджикистана, 2006: 1). این وزارتخانه برای اجرای قوانین فرهنگی، فهرستی از برنامه‌های راهبردی فرهنگی اجراشدنی را تهیه و اجرا کرده است که به رشد فرهنگ کشور یاری می‌رساند (Министерство Культуры Республики Таджикистана, 2011: 1). مانند برنامه رشد فعالیت کتابداری، فعالیت مؤسسه‌های فرهنگی اجتماعی و رشد تولیدات مردمی در زمینه‌های تئاتر، ترانه و رقص، سازهای موسیقی و تأمین تجهیزات، رشد هنرهای بدیع مردمی، کمک به مؤسسه‌های انتشاراتی کتاب، روزنامه و مجله‌ها، طبقه‌بندی رایانه‌ای کتابخانه‌های دولتی عمومی، حفظ میراث فرهنگی غیرمادی خلق تاجیک و رشد موسیقی کسبی (حرفه‌ای) در جمهوری تاجیکستان برای سال‌های ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۵ (Министерство Культуры Республики Таджикистан, 2015: 1). در مجموع حدود ۱۲ هزار نفر در بخش فرهنگ در

تاجیکستان و در دو بخش دولتی و غیردولتی اداره فعالیت‌های فرهنگی را بر عهده دارند (Nabizadeh, 2012).

در ساختار درآمدی بودجه، حوزه فرهنگ و بخش تربیت بدنی با هم دیده شده است و ردیف مستقلی به نام بخش فرهنگ وجود ندارد. بررسی هزینه‌های مالی بخش فرهنگ جدای از تربیت بدنی گویای آن است که در سال ۲۰۱۶ کل بودجه تخصیص‌یافته به بخش فرهنگ معادل ۵۳۰۶۷۰۷/۵ (به هزار سامانی) بوده است. در توزیع این مبلغ سهم هر یک از فعالیت‌های بخش فرهنگ به ترتیب برای نشر کتاب و مجله‌ها ۵۵۷۲/۰۶ سامانی، مؤسسه‌های آموزشی ۱۵۰۰۷/۸۵ سامانی، مؤسسه‌های فرهنگی و هنری ۲۷۷۶۷/۷۴ سامانی، دستگاه مرکزی ۳۴۲۰/۱ سامانی و برای توسعه فعالیت ۱۳۰۰ سامانی اختصاص یافته است. این مبالغ کل سهم بخش فرهنگ از بودجه رسمی دولت است. البته درآمدهای بخش فرهنگی فقط متکی به این ناحیه نیست، بلکه سهم بیشتری از منابع غیربودجه‌ای در کل درآمد حوزه‌های فرهنگی وجود دارد که حاصل از فروش خدمات و... است. این عامل در صورتی که به‌طور هم‌زمان به افزایش در بودجه برای تأمین مالی عملیات فعلی و آینده بینجامد مثبت است و به توسعه بخش فرهنگ کمک می‌کند، اما این شرایط توسط دولت به‌عنوان جایگزینی برای درآمد دستگاه‌های فرهنگی محسوب می‌شود و در عمل تأثیری در افزایش بودجه آنان نخواهد داشت. با این شرایط، پویایی فرایندهای فرهنگی مختل می‌شود و در نتیجه تأثیر عملکرد فرهنگی را با کاهش مواجه می‌کند.

در شاخص‌های اصلی بررسی بودجه خانوار جمهوری تاجیکستان در سال ۲۰۱۵ توان خرید خدمات فرهنگی و تفریحی برای هر نفر از اعضای خانواده به‌طور میانگین در هر ماه معادل ۳/۸ سامانی برآورد شده است. هر دلار در این سال معادل ۶/۱۶ سامانی است. پرداخت برای استفاده از خدمات مراکز فرهنگی ۰/۰۲ سامانی، برای آموزش ۸/۴ سامانی، استفاده از خدمات مهدکودک برای مراقبت ۱/۹ سامانی، خدمات مخابراتی ۱۲/۵ سامانی است (Агентство по статистике, 2016: 55-59). سهم هزینه‌های فرهنگی را می‌شود با احصای شاخص‌های اصلی نشان داد که استانداردهای سبک زندگی در بخش فرهنگ را بیان می‌کنند. جدول ۱ تا حدودی بیانگر این واقعیت است.

جدول ۱. شاخص‌های اصلی بررسی بودجه خانوار جمهوری تاجیکستان برای هزینه‌های فرهنگی در سال ۲۰۱۵ (برای هر نفر از اعضای خانواده به‌طور میانگین در هر ماه)

شهریه	هزینه اشتراک و آبونمان	به ازای هر ۱۰۰ خانوار در پایان سال؛ (به عدد)	مبلغ خرید (به سامانی)*	شاخص‌های اصلی
-	-	-	۳/۸	خرید خدمات فرهنگی و تفریحی
-	-	-	۰/۲	خدمات مراکز فرهنگی
۸/۴	-	-	-	آموزش
-	-	-	۱/۹	خدمات مهدکودک
-	۱۲/۵	-	-	ارتباطی (مخابراتی و دیجیتالی)

* هر دلار در این سال معادل ۶/۱۶ سامانی در حدود ۵۰۰۰ ریال ایران است

* Агентство по Статистике при Президенте Республики Таджикистан, 2016.

همان‌گونه که مشاهده می‌شود در کل سهم بسیار ناچیزی از درآمد مردم به مصرف هزینه‌های فرهنگی اختصاص یافته است. از مجموع درآمد ماهانه یک تاجیکی معادل ۹۳۱/۳۰ سامانی (در حدود ۱۵۱ دلار) فقط ۳۸/۲ سامانی به خرید فرهنگی تعلق یافته است. این رقم اگر با جمعیت شهری و روستایی مقایسه شود با توجه به سهم ۷۳/۵ درصدی جمعیت روستایی و تمرکز فضاهای فرهنگی و ارائه خدمات در شهرها بیانگر آن است که اکثریت مطلق جمعیت کشور از دسترسی به خدمات فرهنگی محروم‌اند. در پژوهش دیگری که نگارنده انجام داده است، مشاهده‌های میدانی چنین وضعیتی را تأیید می‌کند. آموزش و تحصیل رسمی اگر چه به‌صورت عمومی رایگان است، اما مبلغ ۸/۴ سامانی برای تهیه ملزومات و هزینه رفت و آمد کسانی که در مقاطع تحصیلی متوسطه و دانشگاهی به ناچار برای ادامه تحصیل از روستا به شهر می‌آیند و ناگزیر از تأمین خوابگاه و خورد و خوراک هستند، رقمی بسیار ناچیزی است. رقم ۱/۹ سامانی برای استفاده از خدمات مهدکودک که همراه است با آموزش، سرگرمی و نگهداری، به‌شکل معمول مختص مناطق شهری و والدینی است که به کار اشتغال دارند. در این خصوص هم، مناطق روستایی بهره‌چندانی ندارند. در بخش ارتباطات اختصاص ۱۲۵ سامانی رقم شایان توجهی است که بیانگر سهم بسیار مهم ارتباطات تلفنی، اینترنتی و دیجیتالی در حوزه‌های زمان، مکان و فاصله است. این فرهنگ متکی بر فناوری به‌روز، بخش جدایی‌ناپذیر بزرگ‌تری از کل جامعه را به خود اختصاص می‌دهد. در آغاز هزاره سوم، مسئله غالب و فراگیر همین است.

تبیین و تحلیل روند شاخص‌های دسترسی به فضاها و خدمات فرهنگی

در این مطالعه بررسی رشد خدمات فرهنگی براساس شاخص‌های دسترسی برای سال‌های ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۶ مطابق جدول‌های ۲ و ۳ تحلیل شده است:

الف) بررسی شاخص‌های رشد فضاهای فرهنگی

جدول ۲. شاخص‌های رشد فضاهای فرهنگی برای سال‌های ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۶

نرخ رشد	دوره زمانی شاخص‌های دسترسی						
	۲۰۱۶	۲۰۱۵	۲۰۱۴	۲۰۱۳	۲۰۱۲	۲۰۱۱	
-۳٪	۱۳۷۴	۱۳۶۸	۱۳۸۲	۱۳۷۶	۱۳۹۲	۱۴۱۹	تعداد کتابخانه عمومی (به واحد)
۶۸٪	۱۱۸۱۹	۱۱۸۰۰	۱۲۱۱۲	۱۲۵۲۶	۱۲۰۷۸	۱۲۶۷۶	تعداد کتاب و کتابچه موجود (به هزار)
-۱۱/۵٪	۸۷۷	۸۶۸	۸۷۵	۸۹۰	۹۵۳	۹۹۲	تعداد مجتمع فرهنگی و هنری (به واحد)
۲۰/۹٪	۵۲	۵۲	۵۱	۴۴	۴۳	۴۳	کل موزه‌ها (به واحد) از جمله:
۲۷٪	۴۲	۴۲	۴۱	۳۴	۳۳	۳۳	- موزه‌های مردم‌شناسی و هنر
۰/۰	۸	۸	۸	۸	۸	۸	- موزه‌های ادبی
۰/۰	۲	۲	۲	۲	۲	۲	- موزه‌های تخصصی
-۷/۶٪	۱۶	۱۶	۶۷	۶۷	۶۷	۶۷	تعداد سالن سینما
۶/۳۵٪	۱۷	۱۷	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	کل سالن‌های تئاتر حرفه‌ای (واحد) از جمله:
۰/۰	۱	۱	۱	۱	۱	۱	- اپرا و باله
۹٪	۱۲	۱۲	۱۱	۱۱	۱۱	۱۱	- درام، کمدی و موسیقی
۰/۰	۴	۴	۴	۴	۴	۴	- تئاتر کودکان و جوانان

Агентство по Статистике при Президенте Республики Таджикистан, 2015.

۱. کتابخانه‌های عمومی و تعداد کتاب‌های موجود: تعداد کتابخانه‌های عمومی به‌عنوان مهم‌ترین مکان فرهنگی دولتی که به عموم مردم خدمات رایگان می‌دهد، از ۱۴۱۹ واحد در سال ۲۰۱۱ با رشد منفی سالانه منفی ۳ درصد به ۱۳۷۴ واحد در سال ۲۰۱۶ کاهش یافته است. این آمار فقط شامل کتابخانه‌هایی است که در اختیار وزارت فرهنگ تاجیکستان هستند، چنانچه کتابخانه‌های خصوصی، شخصی، تخصصی دولتی و دانشگاهی بر آن افزوده شود، فضای کتابخانه‌ای این کشور وضعیت به‌نسبت مطلوبی را نشان می‌دهد؛ هر چند هنوز با استانداردهای جهانی فاصله دارد. میزان سرانه کتابخانه‌های عمومی که از نسبت تعداد کتابخانه‌ها به جمعیت کشور به‌دست می‌آید و بیانگر میزان دسترسی مردم به کتابخانه عمومی است، در سال پایه (۲۰۱۱) به ازای هر ۲۵۰۰۰ نفر ۱۶/۵ کتابخانه بوده

است که به ۱۵/۹ واحد در سال ۲۰۱۶ رسیده و کاهش متوسط سالانه منفی ۳ درصد را نشان می‌دهد.

$$N = \text{تعداد کتابخانه‌ها به ازای هر } ۲۵۰۰۰ \text{ نفر}^۱$$

تعداد کتابخانه عمومی ضربدر N

$$۱۳۷۴ \times ۲۵۰۰۰ / ۸۶۰۰۰۰۰ = ۳/۹$$

اما در مورد تعداد کتاب‌های موجود در کتابخانه‌های عمومی، ارقام نشان می‌دهند، از ۱۲۶۷۶ نسخه در سال ۲۰۱۱ با رشد منفی سالانه منفی ۶/۷ درصد به ۱۱۸۱۹ نسخه در سال ۲۰۱۶ کاهش یافته است. این آمار فقط شامل کتاب‌های موجود در کتابخانه‌های عمومی است. سرانه کتاب و کتابچه موجود در کتابخانه‌های عمومی در سال پایه (۲۰۱۱) به ازای هر ۱۰۰ نفر ۱۴۷ نسخه بوده است که به ۱۳۷ نسخه در سال ۲۰۱۶ کاهش یافته است. این محاسبه حاکی از آن است که به ازای هر صد نفر جمعیت ۱۳۷ جلد کتاب و کتابچه یعنی به ازای هر نفر ۱/۳۷ کتاب و کتابچه در کتابخانه‌های عمومی وجود دارد؛ در حالی که براساس استانداردهای بین‌المللی باید به ازای هر نفر جمعیت ۱/۵۰ جلد کتاب در نظر گرفته شود. اگرچه در آمار موجود تفکیکی بین کتاب و کتابچه وجود ندارد و معلوم نیست که کتابچه‌های موجود چه میزان از موجودی کتابخانه‌ها را در بر می‌گیرند و نیز از نظر کیفیت چقدر با استاندارد لازم برای یک کتاب مطابقت دارند. با وجود رشد منفی، وضعیت موجود به نسبت مناسبی را نشان می‌دهد که هنوز با وضعیت مطلوب فاصله دارد.

$$N = ۱۰۰ \text{ به ازای هر صد نفر جمعیت}$$

تعداد کتاب‌های موجود ضربدر N

$$۱۱۸۱۹ \times ۱۰۰ / ۸۶۰۰۰۰۰ = ۱۳۷$$

۲. **مجتمع فرهنگی و هنری:** تعداد مجتمع‌های فرهنگی از ۹۹۲ باب در سال ۲۰۱۱ با نرخ رشد متوسط سالانه منفی ۱۱/۵ درصد به ۸۷۷ باب در ۲۰۱۶ رسیده است. با توجه به رشد جمعیت و رشد منفی مجتمع‌های فرهنگی، ارقام بیانگر آنست که سرانه مجتمع‌ها در سال ۲۰۱۱ به ازای هر یک میلیون نفر جمعیت کشور ۱۱۵ باب بوده است که با توجه به رشد منفی متوسط سالانه در سال ۲۰۱۶ به ۱۰۱ باب کاهش یافته است. این روند کاهش نشان‌دهنده توجه‌نداشتن دولت به سرمایه‌گذاری به منظور توسعه فضاهای کالبدی فرهنگی است. در مشاهدات حضوری در مناطق شهری و روستایی نگارنده شاهد فرسودگی، تخریب و رهاشدن

۱. در این مورد خاص مطابق با استاندارد ایفلا (IFLA) International Federation of Library Associations، N معادل ۲۵۰۰۰ نفر در نظر گرفته شده است.

برخی از مجتمع‌ها بود که اراده‌ای برای بازسازی آن‌ها وجود نداشت. اگر چنین روندی ادامه یابد در آینده نرخ رشد منفی افزایش خواهد یافت.

۳. موزه: موزه به‌عنوان یکی از مهم‌ترین فضاهاى فرهنگى در نمایش و عرضه هویت ملی پشتمانه مردم‌شناسی، فرهنگ، هنر، ادبیات، تمدن، صنعت و اقتصاد یک کشور از لحاظ تاریخی محسوب می‌شود که از اعتبار بین‌المللی برخوردار است. آمار حاکی از آن است که در سال پایه، تعداد موزه‌های کشور از ۴۳ باب با رشد متوسط سالانه ۲۰/۹ درصد به ۵۲ باب افزایش داشته است. تاجیکستان به‌لحاظ ساختار سیاسی نوپا تلاش و افری دارد تا هویت تاریخ و فرهنگى خود را باز یابد. به همین منظور برای توسعه موزه‌ها اهتمام ویژه‌ای دارد. سرانه موزه‌ها در سال ۲۰۱۱ به ازای هر یک میلیون نفر جمعیت کشور ۵ باب بوده است، با توجه به نرخ رشد متوسط سالانه در سال ۲۰۱۶ به ۶ باب افزایش یافته است. به‌نظر می‌رسد که این تعداد موزه با توجه به وضعیت جمعیت ۷۳ درصد روستایی کشور پاسخ‌گوی نیاز امروز جامعه شهری باشد، اما با توجه به نرخ رشد بالای جمعیت و نیاز مراکز پژوهشی و پژوهشگران داخلی و فرامرزی به تعداد موزه‌های بیشتر در آینده نیاز است. در تقسیم‌بندی انواع موزه‌ها، ارقام نشان‌دهنده نرخ رشد ۲۷ درصد برای موزه‌های قوم‌نگاری و هنر است. در حالی که نرخ رشد متوسط سالانه برای موزه‌های ادبی و تخصصی برابر با صفر است.

۴. سالن سینما: تعداد سالن سینما از ۶۷ باب در سال ۲۰۱۱ با نرخ رشد منفی متوسط سالانه منفی ۷۶ درصد به ۱۶ باب در سال ۲۰۱۶ کاهش یافته است. اگرچه وضعیت سال پایه تا سال ۲۰۱۴ بدون تغییری ثابت بوده و هیچ‌گونه رشدی نداشته است، ولی این وضعیت به ناگاه و به‌شدت در سال‌های بعدی منفی شده است و شاهد تعطیلی و یا تبدیل کاربری ۵۰ سالن سینما هستیم. برای کمبود، ضعف و کاهش شدید سالن‌های سینما می‌توان به این دلایل اشاره کرد:

- کاهش شدید مخاطبان و در نتیجه تأمین نشدن هزینه‌های نگهداری و سودآور نبودن صنعت سینما؛
- برای سرمایه‌گذاران که بیشتر بخش خصوصی بدون حمایت‌های دولتی عهده‌دار آن؛
- قدیمی بودن و بهره‌مند نبودن از فناوری نوین، بازسازی و بروزر نبودن سالن‌های سینما؛
- پراکندگی محیطی و جغرافیایی و مناسب نبودن جانمایی در یک فضای فرهنگی که به همین دلیل بیشتر برای عموم و علاقه‌مندان دست‌نیافتنی هستند.

سرانه سالن‌های سینما نیز از ۷/۷ باب در سال ۲۰۱۱ به ۱/۸ باب در سال ۲۰۱۶ به ازای هر یک میلیون نفر کاهش یافته است که رشد متوسط سالانه منفی ۷۶/۶ درصد را نشان می‌دهد. به بیان دیگر، در سال ۲۰۱۱ هر نفر جمعیت شهری از ۲۹/۶ و هر نفر جمعیت روستایی از ۱۰/۶ باب سینما بهره‌مند بوده‌اند. این رقم در سال ۲۰۱۶ به ترتیب برای جمعیت شهری به ۶ و برای جمعیت روستایی به ۲/۵ باب سینما کاهش یافته است.

۵. سالن تئاتر حرفه‌ای: تعداد سالن‌های تئاتر حرفه‌ای ۱۶ باب برای سال‌های ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۴ ثابت بوده و رشدی ایجاد نشده است؛ اما برای دو سال آخر یعنی سال‌های ۲۰۱۵ و ۲۰۱۶ با افزایش یک باب در مجموع به ۱۷ باب افزایش داشته است. به بیانی در این مورد شاهد نرخ رشد متوسط سالانه ۶/۲۵ درصد هستیم. این وضعیت در تقسیم‌بندی سالن‌های تئاتر تخصصی برای سالن اپرا و بالت در طول تمام سال‌های بررسی با یک باب و برای سالن تئاتر کودکان با ۴ باب ثابت و بدون تغییر بوده است. اما در دو سال آخر دوره زمانی این پژوهش با نرخ رشد متوسط سالانه ۹ درصد به ۱۲ باب افزایش یافته است. اعداد حاکی از آن است، که سرانه سالن تئاتر در سال پایه به ازای هر یک میلیون نفر جمعیت کشور ۱/۸ باب و در سال ۲۰۱۶ معادل ۱/۹ باب بوده است. این وضعیت برای جمعیت شهری در سال آخر برابر است با ۷/۵ باب و برای جمعیت روستایی برابر با ۲/۷ باب. این حالت در تقسیم‌بندی تخصصی برای همه سال‌های مطالعه برای سالن اپرا و بالت ۱۱/۰ باب، برای کودکان ۰/۴۶ باب بدون تغییر بوده و برای سالن هنرهای نمایشی و موسیقی در سال پایه ۱/۲ باب با افزایش نرخ رشد ۹ درصد برای سال ۲۰۱۶ برابر ۱/۴ باب است. با وجود این رشد در بخش تولید، فضاها همچنان ثابت هستند و یا رشد ناچیزی دارند.

ب) بررسی شاخص‌های دسترسی به فعالیت‌های فرهنگی

۱. مراجعان به کتابخانه: تعداد مراجعان به کتابخانه‌های عمومی برای مطالعه، از ۱۲۲۷/۳ هزار نفر در سال ۲۰۱۱ با رشد منفی متوسط سالانه منفی ۱۱/۳ درصد به ۱۰۸۸/۹ هزار نفر در سال ۲۰۱۶ کاهش یافته است. این آمار فقط شامل کتابخانه‌هایی است که در اختیار وزارت فرهنگ تاجیکستان بوده است. چنانچه کتابخانه‌های خصوصی، تخصصی و دانشگاهی بر آن افزوده شود، تعداد مراجعان به کتابخانه‌های این کشور بیش از این خواهد بود. میزان سرانه مراجعه به کتابخانه‌های عمومی که میزان مطالعه در طول یک سال را معین می‌کند، از حاصل کسری به دست می‌آید که صورت آن جمع کل متغیر (تعداد مراجعان) مورد بررسی و منخرج آن

جمعیت ساکن در یک محل خاص (در اینجا جمعیت کشور) است، در سال پایه (۲۰۱۱) معادل ۱/۴۲ نفر بوده است که به ۱/۲۵ نفر در سال ۲۰۱۶ کاهش یافته است.

جدول ۳. شاخص‌های دسترسی به فعالیت‌های فرهنگی در سال‌های ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۶

سال پایه	۲۰۱۱	۲۰۱۲	۲۰۱۳	۲۰۱۴	۲۰۱۵	۲۰۱۶	نرخ رشد
مراجعات به کتابخانه (به هزار)	۱۲۲۷/۳	۱۱۹۳/۰	۱۳۱۱/۵	۱۱۸۰/۴	۱۳۳۱/۸	۱۰۷۸/۹	-۱۱/۳٪
کتاب امانت داده شده (به هزار)	۷۶۸۱	۷۱۶۰	۷۶۰۱	۷۰۴۰	۶۶۴۲	۶۳۲۱	-۱۷٪
چاپ کتاب و کتابچه (عنوان)	۲۸۴	۴۰۰	۵۵۰	۶۰۶	۶۸۸	۷۸۰	۱۷۴٪
تیراژ چاپ (به میلیون)	۰/۳	۱/۲	۱/۱	۱/۲	۰/۷	۲/۰	۵۶۶٪
شمار بازدیدکننده از تئاتر (به هزار)	۳۳۱	۳۸۶	۴۴۶	۳۶۵	۴۲۶	۵۲۲	۵۷٪
تعداد بازدید تئاتر شهر دوشنبه (به هزار)	-	-	۲۱۰	۱۶۳	۱۵۶	۱۹۲	-۸/۵٪
شمار بازدیدکننده از موزه (به هزار)	۲۷۶	۲۱۷	۲۵۲	۲۳۲	۵۲۷	۴۹۷	۱۲۹٪
شمار مراجعات به سینما (به هزار)	۲۶۵	۵۸	...	...	۲۶/۶	۲۶	-۹۰/۱٪
تعداد کل مجله‌ها و سایر (عنوان)	۲۶	۲۸	۳۷	۳۴	۳۷	۳۷	۴۲٪
تیراژ سالانه (به میلیون)	۰/۰۴	۰/۰۲	۰/۰۲	۰/۰۴	۰/۰۴	۰/۰۴	۰/۰
تعداد کل روزنامه‌ها (عنوان)	۶۲	۶۴	۱۰۶	۱۲۸	۱۰۳	۹۲	۴۸/۳٪
تیراژ روزانه (به هزار)	۲۱۶	۴۴۷	۶۰۴	۷۵۰	۴۲۷	۴۳۴	۱۰۰٪
تیراژ سالانه (به میلیون)	۱۴/۱	۲۵/۷	۲۳/۳	۲۰/۴	۲۵/۵	۳۱/۳	۱۲۱٪

Агентство по Статистике при Президенте Республики Таджикистан, 2015.

در مورد تعداد کتاب‌های امانت داده شده، از ۷۶۸۱ نسخه در سال ۲۰۱۱ با رشد منفی سالانه منفی ۱۷ درصد به ۶۳۲۱ نسخه در سال ۲۰۱۶ کاهش یافته است. این حالت در سال پایانی مطالعه برای جمعیت شهری دو در هزار و برای جمعیت روستایی برابر با یک در هزار نفر است. میزان مطالعه با عوامل متعددی سنجیده می‌شود: میزان فروش، ضریب گردش میزان امانت و میزان مطالعه در اینترنت. دست‌یابی به چنین میزانی نیازمند پژوهش میدانی مستقل است و به دلیل محدودیت از عهده این مطالعه خارج است. تعداد چاپ کتاب و کتابچه در سال پایه (۲۰۱۱)، ۲۸۴ عنوان بوده است که با ۷۸۰ عنوان در سال ۲۰۱۶ افزایشی برابر ۱۷۴ درصد را نشان می‌دهد. این محاسبه حاکی از آن است که به ازای هر یک میلیون نفر جمعیت

کشور ۳۳ عنوان کتاب و کتابچه برای سال پایه منتشر شده است. این رقم به ۹۰ عنوان برای سال ۲۰۱۶ افزایش یافته است. انتشار کتاب یکی از معیارهای رشد و توسعه علمی هر جامعه‌ای محسوب می‌شود. در واقع بیانگر سطح ارتقا و جایگاه علمی کشور در مجامع جهانی است.

نکته درخور توجه در کنار عناوین منتشرشده تیراژ چاپ است. ارقام موجود برای سال پایه حکایت از تیراژ ۳۰۰ هزار نسخه‌ای دارد. این رقم برای سال ۲۰۱۶ با افزایش نرخ رشد متوسط ۵۶۶ درصد معادل دو میلیون تیراژ است. با توجه به تعداد عناوین چاپ، مقدار تیراژ برای هر عنوان کتاب در سال ۲۰۱۱ برابر با ۱۰۵۶ نسخه و برای سال ۲۰۱۶ برابر با ۲۵۶۴ نسخه است، که همراه با رشد نرخ رشد ۱۴۲ درصد افزایش بوده است.

۲. مجتمع فرهنگی و هنری: شمار بازدیدکنندگان از مجتمع‌های فرهنگی در سال ۲۰۱۱ برابر با ۳۳۱ نفر با نرخ رشد متوسط سالانه ۵۷ درصد در سال ۲۰۱۶ به ۵۲۲ نفر رسیده است. با توجه به رشد جمعیت و رشد منفی مجتمع‌های فرهنگی، این وضعیت بیانگر آن است که در سال‌های مطالعه همواره تعداد بازدیدکنندگان روند افزایشی داشته است و تقاضا برای مجتمع‌های فرهنگی روزبه‌روز بالا می‌رود، ولی همراه با این افزایش تقاضا، فضای فعالیت با عرضه مناسب روبه‌رو نیست. سرانه بازدیدکننده در سال ۲۰۱۱ معادل ۳/۸ نفر به ازای جمعیت کشور بوده که در سال ۲۰۱۶ به ۶ نفر افزایش یافته است.

۳. موزه: در سال پایه تعداد بازدیدکنندگان از موزه‌های کشور از ۲۷۶ نفر با رشد متوسط سالانه ۱۲۹ درصد به ۴۹۷ نفر افزایش یافته است. این رشد بیش از شش برابر رشد تعداد موزه است و حاکی از افزایش تقاضا است. سرانه بازدید از موزه‌ها در سال ۲۰۱۱ به ازای جمعیت کشور ۳/۲ نفر بوده است که با توجه به نرخ رشد متوسط سالانه در سال ۲۰۱۶ به ۵/۷ نفر افزایش یافته است. این افزایش ممکن است در نتیجه توجه به زیرساخت‌ها و افزایش تعداد پژوهشگران و گردشگران خارجی و نیز افزایش اوقات فراغت در سال‌های اخیر باشد.

۴. سینما: بازدیدکنندگان از سینما از ۲۶۵ هزار نفر در سال ۲۰۱۱ با نرخ رشد منفی متوسط سالانه منفی ۹۰۱ درصد به ۲۶ هزار نفر در سال ۲۰۱۶ کاهش یافته‌اند. در این خصوص برای سال‌های میانی ۲۰۱۳ و ۲۰۱۴ آماری ارائه نشده است، اما در کل با توجه به روند کاهشی رشد در سال‌های بعد برآورد فوق تأیید می‌شود. سرانه بازدید برای سینما در سال ۲۰۱۱ معادل ۰/۰۳ نفر و در سال ۲۰۱۶ معادل ۰/۰۰۳ نفر برابر با نرخ رشد متوسط سالانه منفی ۸۹/۹ درصد است. همان‌گونه که در شاخص سالن‌های سینما اشاره شد، از جمله تغییرات متأثر از عصر انقلاب دیجیتال و فناوری اطلاعات و گرایش به فضای مجازی که دسترسی به تولیدات

سینمایی را آسان کرده است. انقلاب دیجیتال هنرمندان و بازیگران خاص خود را دارد. این هنرمندان استعداد هنریشان را با فناوری تلفیق می‌کنند و در اینترنت یا به‌وسیله دیسک‌های فشرده آثار هنری و سینمایی و ویدئویی نوپدید را به اشتراک گذاشته و بیننده براساس شرایط شخصی‌اش از آن‌ها بهره‌مند می‌شود.

۵. تعداد مجله: تعداد چاپ مجله‌ها در سال پایه، ۲۶ عنوان بوده است که با ۳۷ عنوان در سال ۲۰۱۶ افزایشی برابر ۴۲ درصد را نشان می‌دهد. این آمار شامل همه مجلات عمومی و تخصصی و دانشگاهی است که با وجود نرخ رشد گویای توجه‌نداشتن به نقش و کاربرد و سهم آن در آگاهی‌بخشی، اطلاع‌رسانی و پیشرفت علمی کشور است. سرانه مجله‌ها به ازای هر یک میلیون نفر جمعیت کشور ۳ عنوان برای سال پایه بوده است که به ۴/۳ عنوان برای سال ۲۰۱۶ افزایش یافته است. انتشار مجله‌ها آثار زیادی در افزایش آگاهی، تنوع و تغییر در سبک زندگی و نیز رشد و توسعه علمی جامعه برجای می‌گذارد. در سطح تیراژ، ارقام موجود برای سال پایه از تیراژ ۴۰ هزار نسخه‌ای حکایت دارد. این رقم برای سال‌های ۲۰۱۲ و ۲۰۱۳ به نصف کاهش یافته است؛ اما در سال‌های بعد به مقدار اولیه بازگشته به‌نحوی که در سال ۲۰۱۶ نرخ رشد متوسط سالانه برای آن برابر با صفر است. با توجه به تعداد عناوین، مقدار تیراژ برای هر عنوان مجله در سال ۲۰۱۱ برابر با ۱۵۳۸ نسخه و برای سال ۲۰۱۶ برابر با ۱۰۸۱ نسخه است، که نرخ رشد منفی ۲۹/۷ درصد را نشان می‌دهد.

۶. روزنامه: تعداد روزنامه‌ها در سال ۲۰۱۱، برابر با ۶۲ عنوان بوده است که در سال ۲۰۱۶ با افزایشی برابر ۴۸/۳ درصد به ۹۲ عنوان رسیده است. این آمار شامل همه روزنامه‌های دولتی، خصوصی و وابسته به احزاب است. سرانه تعداد روزنامه به ازای هر یک میلیون نفر جمعیت کشور برای سال پایه ۷/۲ عنوان بوده است که به ۱۰/۶ عنوان در سال ۲۰۱۶ افزایش یافته است. در سطح تیراژ روزانه، در سال پایه برابر با ۲۱۶ هزار نسخه و در سال ۲۰۱۶ با ۴۳۴ هزار نسخه افزایش یافته و به نرخ رشد متوسط سالانه ۱۰۰ درصد رسیده است. با توجه به تعداد عناوین مقدار تیراژ روزانه برای هر عنوان روزنامه در سال ۲۰۱۱ برابر با ۳۴۸۴ نسخه و برای سال ۲۰۱۶ برابر با ۴۷۱۷ نسخه است که برابر با نرخ رشد ۳۵ درصد است. در سطح تیراژ سالیانه، ارقام موجود برای سال پایه از تیراژ ۱۴/۱ میلیون نسخه‌ای حکایت دارد. این رقم برای سال ۲۰۱۶ با نرخ رشد متوسط سالانه ۱۲۱ درصد برابر با ۳۱/۳ میلیون نسخه است. با توجه به تعداد عناوین، مقدار تیراژ برای هر عنوان مجله در سال ۲۰۱۱ برابر با ۶۴۳۸۳ نسخه و برای سال ۲۰۱۶ برابر با ۷۲۱۱۹ نسخه است، که نرخ رشد متوسط ۱۲ درصد را نشان می‌دهد.

نتیجه

در روند منطقی توسعه ملی استفاده لازم از حداکثر توان بالقوه فرهنگی در جمهوری تاجیکستان به‌طور مؤثر موجب مقابله با چالش‌های کنونی و آینده این کشور خواهد شد. امکان فرهنگی به‌عنوان در دسترس بودن و قابلیت دسترسی همه مردم در همه زمان‌ها به محصولات فرهنگی مورد نیاز به مقدار کافی برای یک زندگی سالم و فعال است. دسترسی به این محصولات (از راه بازار و از منابع دیگر)، به معنی قدرت خرید کافی مقادیر مورد نیاز برای اطمینان از تأمین نیازهای فرهنگی است که در یک فضای متناسب و در قالب خدمات مناسب، قابلیت عرضه و نمایش پیدا می‌کنند، اما آنچه که در این مقاله گذشت بیانگر تناسب‌نداشتن فضاهای کالبدی و خدمات فرهنگی تاجیکستان در سال‌های گذشته است. تعداد سینماهای کشور به‌شدت کاهش یافته است و دلایل متعددی هم برای کاهش شدید بازدید از سینما وجود دارد. گسترش سریع فناوری نوین ارتباط و دسترسی آسان مردم به انواع تولیدات متنوع سینمایی متناسب با سلیقه‌های همه گروه‌های سنی واقعی است که میزان استقبال از سینما را کاهش می‌دهد؛ اما ناکارآمدی سیاست‌ها و ناهماهنگی میان مجریان و توجه‌نداشتن به متولیان که بیشتر بخش خصوصی اداره‌کننده سینما هستند در رونق سینماداری از دلایل مهم تعطیلی سینماها در سال‌های اخیر بوده است. درباره کتابخانه‌های عمومی نیز تناسب‌نداشتن محل استقرار، بافت، تجهیزات ناکافی، منابع محدود و ناهماهنگ، میزان بهره‌برداری از ظرفیت‌های موجود را نسبت به حد مورد انتظار کاهش داده است.

در برخی موارد که فضای فرهنگی به‌نسبت مناسب وجود دارد، ولی ضعف تولیدات فرهنگی و هنری با فضاهای عرضه و نمایش امکان دسترسی آسان و مشارکت را به‌عنوان دو شاخص مهم توسعه فرهنگی کمتر فراهم می‌کند. بیشتر فضاها، قدیمی و فرسوده یا فاقد امکانات لازم متناسب با فناوری نوین بوده و غیر کارآمد هستند. بسیاری از این مراکز امکان عرضه یا نمایش تولیدات فرهنگی و هنری را ندارند. ساخت‌وسازهای فرهنگی متناسب با جمعیت کشور (شهری و روستایی) توزیع نشده و بیشتر چنین فضاهایی در محیط شهری متمرکز بوده است. در حالی که مردم تاجیکستان با ۷۳ درصد جمعیت روستایی هنوز با زندگی روستایی روزگار می‌گذرانند. نامناسب بودن مکان‌ها از نظر تراکم جمعیت و بافت مسکونی امروزه، موجب شده است تا از نظر جذب مخاطب وضعیت مناسبی نداشته باشند.

از جمله چالش‌های اساسی فراروی توسعه فضاهای فرهنگی و هنری، نبود تجهیزات و امکانات پیشرفته به‌ویژه استفاده از فناوری نوین اطلاعات و ارتباطات است که البته این ضعف تجهیزات و منابع بر میزان جذب مخاطب و بهره‌برداری از ظرفیت‌های موجود آن‌ها، تأثیر مستقیم و در عین حال حیاتی دارد. از چالش‌های پیش روی دستگاه فرهنگی تاجیکستان، نبود

نیروی انسانی مناسب و کافی برای مدیریت و تصدی امور و اداره فضاها و تولیدات فرهنگی است. در این خصوص لازم است به‌طور ویژه برنامه‌ریزان و تصمیم‌گیران توجه جدی کنند. مدیریت دولتی حاکم بر فضاها و فرهنگی و هنری، چالش مهم دیگری برای توسعه خدمات فرهنگی است. مشکل اصلی در این واقعیت نهفته است که رقابت‌های اجتماعی و فرهنگی یا به‌طور کامل وجود ندارد و یا به‌ندرت در حال توسعه است. ارائه‌دهندگان خدمات فرهنگی در تاجیکستان سازمان‌های دولتی و یا شهرداری‌ها را انحصاری کرده‌اند. بنابراین نهادهای فرهنگی در شرایط غیررقابتی به‌سر می‌برند که کمتر انگیزه برای بهینه‌سازی هزینه و بهبود کیفیت خدمات در آنان وجود دارد. زیرا تولیدکننده حوزه فرهنگ تا حد زیادی از گردش اقتصادی مشتق شده است.

سرانجام مشکل در این واقعیت است که نتایج فعالیت‌های فرهنگی و تأثیر آن در رفاه اجتماعی نه فوری و نه مستقیم است و نیازمند به نظامی پیچیده برای خودارزیابی است. واقعیت آن است که دولت‌ها بدون مداخله در فرهنگ‌سازی باید نظامی اجتماعی برای خدمات در حوزه فرهنگ تدوین و ارائه کنند. در این مورد با استفاده از استانداردهای علمی و فنی در ایجاد فضای فرهنگی و بهبود کیفیت محصولات فرهنگی و ایجاد جاذبه‌های فرهنگی می‌توان، جذب مخاطب برای رونق و ارتقای بخش فرهنگی و تحکیم بازار خدمات فرهنگی در سطح ملی را گسترش داد و امکان لازم برای دسترسی و مشارکت تعداد بیشتری از مردم را فراهم آورد.

References

A) English

1. Ashoori, Dariush (2010), **Definitions and Concept of Culture**, Tehran: Agah [in Persian].
2. Bourdieu, P. (1986), **Distinction: a Social Critique of the Judgements of Taste**, London: R.K.P.
3. Cuhe, Denys (2006), **The Nation of Culture in Social Sciences**, Translated by Fereydoun Vahida, Tehran: Soroush [in Persian].
4. Dadkhodayeva, Larisa (2010), "The Union of Tajik Miniaturists", **Journal of Persian-Tajik Cultural Institute of the Embassy of the Islamic Republic of Iran**, Vol. 9, No. 22, pp. 21-22 [in Persian].
5. Fitzsimons, James A. and Mona J. Fitzsimons (2003), **Service Management: Operations, Strategy and Information Technology**, Translated by Seyed Mohammad Arabi and Davoud Izadi, Vol. 1, Tehran: Cultural Research Office [in Persian].
6. Hagoort, Giep (2011), **Art Management**, Translated by Soheil Sammi and Zahra Hosseinzadegan, Tehran: Qoqnoos [in Persian].
7. Malinowski, Bronislaw (2005), **A Scientific Theory of Culture**, Translated by Abdulhamid Zarin Qalam, Tehran: Gam-e Now [in Persian].
8. Nabizadeh, Nour Ali (2012), "Human Resources in Tajikistan's Culture", Oct. 24, Interview [in Persian].
9. Pahlevan, Changiz (2003), **Culturology (Speeches about Culture and Civilization)**, Tehran: Qatre [in Persian].
10. Peacock, Alan and Ilde Rizzo (1997), **Cultural Economics and Cultural Policies**, Translated by Ali Azam Ahmadbeigi, Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance [in Persian].
11. Turner, Graeme (2003), **British Cultural Studies**, London and New York: Routledge.
12. Yahyazadehfar, Mahmoud, Shahaboddin Shams and Seyed Jafar Larimi (2010), "Relationship among EVA, Profitability Ratios and Market Value Added of Listed Companies in Tehran Stock Exchange", **Journal of Accounting and Auditing Review**, Vol. 17, No. 1, pp. 113- 128 [in Persian].

B) Russian

13. **Агентство по Статистике при Президенте Республики Таджикистан** (2015), «Таджикистан в Цифрах», Душанбе: Агентство по Статистике.
14. **Агентство по Статистике при Президенте Республики Таджикистан** (2016), «Продовольственная Безопасность и Бедность в Республике Таджикистан», Душанбе: Агентство по Статистике.
15. **Министерство Культуры Республики Таджикистана** (2006), ««Положения», Дополнение 2, Постановления Правительства Республики Таджикистан», Декрет № 604 от 28 Октября, Душанбе: Министерство Культуры Таджикистан.

16. **Министерство Культуры Республики Таджикистана** (2011), «Список Законов и Программ Республики Таджикистан», Душанбе: Министерство Культуры Таджикистана.
17. **Министерство Культуры Республики Таджикистан** (2015), ««Счета», 2015 год Мероприятия и Предложения на 2016 год», Понедельник, Душанбе: Министерство Культуры Республики Таджикистан.
18. **Центр Гуманитарных Технологий** (2015), «Программа Развития ООН: Индекс Человеческого Развития в Странах Мира в 2015 году», Available at: <http://gtmarket.ru/news/2015/12/16/7285>, (Accessed on: 6/8/2018).

